

РЕЦЕНЗІЇ

ТАЄМНИЦІ РУКОПИСІВ І ПЕРШОДРУКІВ РОМАНУ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

Федорук Олесь. Роман Куліша «Чорна рада»: історія тексту.
Київ: Критика, 2019. XII+588 с.

Художня, епістолярна, мемуарна, наукова, публіцистична, етнографічна спадщина запального й невгамовного Пантелеймона Куліша понад століття перебуває в полі зору істориків, культурологів, фольклористів, лінгвістів, літературознавців, які сформували його цілісний образ людини, майстра слова, мислителя, шукача національної уснопестичної мудрості, популяризатора доробку українських письменників.

У працях, присвячених життю та діяльності «корифея нашої літератури» (І. Франко), дослідники зосереджують увагу на психології, окремих фактах і явищах біографії, взаєминах із дружиною, членами родини Білозерських, Т. Шевченком, іншими чільними українцями II половини XIX ст., поглиблюючи уявлення про простого і складного, творчого та працьовитого, навіть багатолікого й незбагненого П. Куліша. Сприйняття цієї постаті ніколи не було однозначним, варіювало від «друга та брата» (Т. Шевченко), «ідеального революціонера-громадянина» (Микола Хвильовий) до «химерної постаті», «людини з тисячею масок» (Дмитро Донцов), «заздрісника» (Юрій Луцький) тощо. Однак це не применшує його ролі в історії української літератури, як і культури загалом, лише сприяє проникненню у психологію особистості, а через неї — психологію творчості.

Біографію та доробок П. Куліша вивчали літературознавці першої половини XX ст. Сергій Єфремов, Микола Зеров, Євген Кирилюк, Віктор Петров, праці яких використали сучасні дослідники художньої спадщини прозаїка — Романа Багрій, Анатолій Гуляк, Євген Нахлік, Василь Івашків та інші. Нещодавно опублікована монографія Олесь Федорука «Роман Куліша “Чорна рада”: історія тексту» свідчить про тривкість у традиції студій першого українського історичного роману в національному літературознавстві, підсумовує успішну спробу наукової реконструкції тексту твору, еволюції мислення прозаїка під час багатолітньої плідної праці. Ця книжка — ще один крок у пізнанні секретів індивідуального стилю видатного й суперечливого письменника.

О. Федорук, поєднуючи джерелознавчі та текстознавчі методи розгляду художніх творів, спираючись на досягнення текстологів, передовсім Василя Бородіна, Сергія Гальченка, Мирослави Гнатюк, Дми-

тра Єсипенка, Дмитра Лихачова, Тетяни Маслянчук, Миколи Сиваченка тощо, уперше комплексно дослідив історію тексту роману «Чорна рада», порівняв численні чорнові рукописи й редакції, авторизовані першодруки, публікації різного часу, показав зв'язок між ними, зосередив увагу на зауваженнях цензорів, з'ясував джерела, дати тощо.

З одного боку, значний за обсягом матеріал для аналізу сприяв реалізації завдань, проте з другого — стримував науковця, який обмежився лише окремими заувагами про історико-соціальні умови виникнення досліджуваного твору, еволюцію образів персонажів, перебіг національного літературного процесу початку другої половини ХІХ ст., особливості розвитку творчості письменника. Утім ця обставина не перешкодила втілити задум, що полягав у всебічному розкритті історії тексту «Чорної ради». Важливе практичне значення праці О. Федорука полягає в тому, що майбутні дослідники використовують її матеріали й висновки в аналізі роману П. Куліша. Бо ж, як указав учений, покликаючись на думку М. Сиваченка, лише текстолог може відшукати відповіді на питання, незрозумілі чи недоступні історикам літератури.

Варто зауважити, що композиція монографії раціонально продумана. У першому розділі («Які видання “Чорної ради” ми маємо?») дослідник здійснив науково-критичний аналіз видань першого українського історичного роману, оглянув етапи публікації, наголосив на недоглядах, помилках і фальсифікаціях тексту й, коментуючи їх, пояснив причини, що змусили впорядників несвідомо чи свідомо деформувати першоджерело.

Аналіз епістолярної спадщини П. Куліша, а також його співвітчизників 1840—1850-х років допоміг О. Федоруку висвітлити зародження задуму прозаїка написати історичний твір російською та українською мовами на тему минулого рідного народу, зосередитись на шляхах його реалізації. Роздуми про творчі пошуки, успіхи, труднощі, невдачі, роботу над рукописами аж до публікації двох варіантів роману висловлено у другому розділі — «Історія створення». Він не лише деталізує хронологію процесу втілення задуму, подає огляд творчого методу письменника, а й формує образ думливого дієвого та національно свідомого автора. Робота П. Куліша над художньою версією минулих подій сприяла реалізації авторських здібностей, свідчила про активну життєву позицію, намагання прислужитись громаді, для якої він натхненно жив, творив, працював.

У третьому розділі («Цензурна історія») О. Федорук, оглянувши низку архівних матеріалів, пов'язаних із романом «Чорна рада», відповів на важливі текстологічні питання, зокрема обґрунтував хронологію цензурної історії твору, оповів про складні взаємини автора із цензорами, котрі часто роками не читали рукописів його творів, закреслювали абзаци та сторінки в романі, що, звісна річ, непокоїло, змушувало вдаватись до самоцензури, змінювати імена та прізвища реальних історичних постатей, приховувати їхні титули, посади, переписувати окремі частини. Працюючи над заявленою в назві розділу темою, учений наголосив на важливій потребі додатково дослідити проблему авторської самоцензури, виправлень тексту на вимогу цензорів, що часто перетворювалось на художнє редагування. На його думку, майбутні впорядники критичної публікації «Чорної ради» мають або ж відновити частини роману, редаговані відповідно до зовнішніх приписів чи самостійно, або ж перевидавати першодруки без змін, розуміючи, що вони з'явилися у колоніальну добу.

О. Федорук ретельно опрацював усілі рукописи україномовного та російськомовного текстів роману «Чорна рада», передовсім автографи, авторизовані копії, списки. Свої думки про їх зв'язок, редакторські правки, першодруки, час створення, утрачені автографи він висловив у четвертому розділі — «Джерела тексту».

У п'ятому розділі («Редакції тексту») науковець проаналізував редакції україномовної та російськомовної версій роману, наголосивши на тому, що його початок і закінчення, сцена в пекарні, у Києві, у домі Гвинтовки зазнали кардинальних авторських

змін, тому свідчать про появу нової редакції, а не ситуативне поліпшення чи доповнення. Ця дослідницька робота розкриває індивідуальну методикою праці прозаїка над історичним художнім твором.

Відповідаючи на питання еволюції назви роману, О. Федорук у шостому розділі («Питання тексту») обґрунтував думку, що тривалий пошук остаточного варіанта заголовка свідчить про відповідальне ставлення автора до власної праці. Також він дослідив зміни композиції, сюжету у відомих рукописах і першодруках, завваживши зміни в змісті; проаналізував використання епіграфів, їх роль у розкритті задуму прозаїка, змістових акцентів, образів персонажів, думок про минуле українського народу, передовсім козацьку славу.

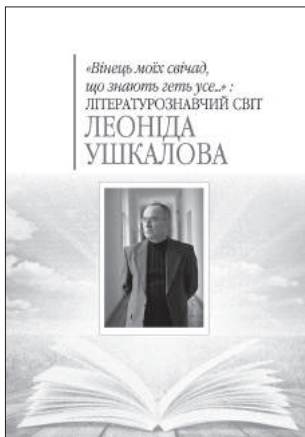
Науковець не лише узагальнив попередній досвід текстологічних і джерелознавчих студій роману П. Куліша, а й здійснив масштабний порівняльний аналіз численних текстів рукописів, журнальних першодруків, окремих авторизованих і впорядкованих різними особами публікацій твору, відповів на порушені питання, реалізував мету, вирішив низку дослідницьких завдань, намітив перспективи майбутніх студій. Віриться, його висновки знадобляться для текстологічного аналізу не лише «Чорної ради», а й інших творів письменника, адже нерозв'язаних питань залишилося дуже багато.

Варто вказати на сумлінність автора монографії в упорядкуванні матеріалів для рубрики «Додатки», доборі ілюстрацій, створенні переліку умовних скорочень, списку ілюстрацій, покажчика імен.

Завдяки копійчій текстологічній праці О. Федорука історики літератури зможуть глибше проникнути в поетику роману «Чорна рада», по-новому осмислити ідейно-тематичний зміст, систему образів, жанрово-композиційні особливості, пізнають таємниці творчого задуму прозаїка.

Володимир ПОДРИГА
м. Київ

Отримано 6 лютого 2020 р.

«Вінець моїх свічад, що знають геть усе...»: літературознавчий світ Леоніда Ушкалова: бібліогр. довідник / упоряд., наук. ред., передм. Н. Левченко. Харків: Майдан, 2020. 92 с.

У довіднику здійснено жанровий розподіл наукових розвідок доктора філологічних наук, професора Леоніда Ушкалова. Матеріал кожної рубрики подано в хронологічній послідовності. «Літописна» традиція бібліографічного довідника робить його композиційно прозорим, а також дає змогу окреслити історичну стратегію розвитку літературознавчих векторів і поступ наукової думки Л. Ушкалова.

Наші
презентації